

L'EDUCACIÓ FÍSICA I LA SEVA DIMENSIÓ CIENTÍFICA

Emilio Ortega Gómez, Professor Titular d'Història i Sistemes de l'Educació Física de l'INEF de Barcelona

Origen i recorregut d'un concepte

L'Educació Física com a concepte comporta una certa indeterminació, no obstant, la denominació "Educació Física" apareix a la segona meitat del segle XVIII. Ballexerd, metge a Lausana, l'introdueix en el 1762, no deixant de ser però, una anècdota accidental, ja que si donem a l'Educació Física una dimensió només educativa, el concepte apareix en el Renaixement. Vitorio da Feltre, proposant excursions, jocs i activitats corporals, és el primer en introduir la gimnàstica a l'escola.

A partir d'aquest fet, es va produint progressivament, una situació d'equivalència entre Educació Física, Educació Mèdica, i Educació Corporal, confluint en dues pràctiques diferenciades; la higiènica i la pedagògica.

En el segle XVIII, el moviment corporal adquireix una dimensió més construïda i especialitzada, essent a principis del segle XIX quan s'assenten i consoliden les tendències en Educació Física (mèdiques, pedagògiques, militars) emparellant-se els termes Educació Física i Gimnàstica.

Si el concepte Educació Física manté avui dia la seva legitimització institucional, el seu camp operatori s'allarga i diversifica, per la qual cosa assistim a

temptatives més o menys marginals, més o menys coherents, de qüestionar no només el terme, sinó el seu objectiu i finalitat, del que es pot deduir, que l'Educació Física, actualment, és immersa en un procés de transformació històrica animat per la lluita ideològica que la vehicula.

Atenent-nos als tres elements: **educatiu, epistemològic i ideològic**, que conjuntament o per separat condueixen als estudiosos de l'Educació Física a proposar no només un vocabulari, sinó també un programa i una pedagogia diferent a la preconitzada tradicionalment, ens quedariem amb tres grans tendències, que d'altra banda, s'influeixen i es redescobreixen entre elles. La primera, la més important des del punt de vista de la quantitat i riquesa dels treballs i publicacions als quals dona lloc, pretén inspirar la seva acció pedagògica en les ciències biològiques i sobretot en les humanes. Aquesta tendència es subdivideix en tres formes distintes, però estretament solidàries, d'actuació, a saber:

a) La inspirada essencialment en els treballs de Wallon i en especial per la seva teoria de la psicomotricitat, reivindica una educació i una reeducació no física sinó psicomotriu. Aquesta concepció és encapçalada per P. Va-

yer, caracteritzant-se perquè parteix del desenvolupament psico-biològic del nen, que pres en la seva unitat, tracta d'adaptar o readaptar afavorint la seva autonomia a través de pràctiques diferents de les activitats purament lúdiques i funcionals.

El resultat és identificar aquesta finalitat a una normativa implícita del desenvolupament psico-motor definit essencialment per una axiologia mèdica.

b) Podem distingir una segona forma d'actualització del corrent psico-motor. Aquest es manifesta per la voluntat positivista de basar l'educació en "una ciència del moviment humà", sent-ne el seu impulsor J. le Boulch, amb la seva teoria d'una "educació psico-cinètica" que és, com el propi autor diu, el resultat d'una evolució dels darrers 25 anys. Havent intentat reformar l'Educació Física partint del concepte mateix, ha volgut, davant el seu fracàs, operar una revolució més radical determinant la ciència del moviment l'aplicació de la qual concierneix a l'Educació Física, però també a d'altres àmbits on el joc dialèctic entre experiència i teoria es concreten. D'aquesta manera, aquesta ciència, es defineix com a ciència del moviment, presa a la vegada en el seu aspecte transitiu de procés objectiu i eficaç, i

en el seu aspecte expressiu, d'una certa manera de ser de la persona, reenviant a una situació viscuda en un context sociocultural i en un marc institucionalitzat. D'aquí la necessitat de proposar segons le Boulch, una educació que tingui en compte aquests dos aspectes, és a dir, que estigui centrada en l'experiència viscuda de qui aprèn, però al mateix temps, guiada per la intel·ligència analítica de l'educador, que afavorirà la presa de consciència en l'alumne i proposarà els exercicis, els jocs i les activitats exigides per la situació i la necessitat d'una "expressió autèntica i d'una acció eficaç sobre el medi".

c) P. Parlebas accentua l'aspecte socio-motor de l'esport i a través d'aquí, resalta el seu caràcter formador i no purament lúdic. D'altra banda, des del punt de vista metodològic, aplica a l'anàlisi "psicomotriu" les regles d'interpretació estructural, tal i com les troba posades en pràctica per Piaget en epistemologia genètica o per Lévi-Strauss en antropologia. Aquí queda l'Educació Física substituïda per una educació psico-sociomotriu o una educació psico-sociològica de les conductes motrius.

Al costat d'aquestes tres formes d'una mateixa inspiració fonamental, es troba una tendència que posa l'accent en l'"expressió". La seva conceptualització i la seva metodologia es fonamenten en la fenomenologia, la psicologia diferencial (i més exactament la caracteriologia), la psicologia interpersonal i la psicologia de petits grups. El concepte d'Educació Física es transforma en l'educació del "cos subjectiu", del propi cos en oposició al cos-objecte. D'aquí el recurs a la noció "educació corporal". Els seus inspiradors són G. Rioux i R. Chappuis que el desenvolupen en la seva obra: "Les bases psychopédagogiques de l'éducation corporelle".¹ En aquesta educació corporal, els dos autors ressalten el rol determinant de l'expressió que, segons ells, permet la realització espontània

de la personalitat de cadascú, tant en el marc dels esports individuals i d'equip com en els jocs i en les improvisacions extra-esportives.

Finalment, una tercera tendència que agrupa a dues posicions enfrontades, a saber:

a) La tendència esportiva, que basa els seus pressupostos pedagògics i tècnics en la utilització exclusiva de l'esport i la competició esportiva.

b) La tendència, la característica essencial de la qual és la denúncia sistemàtica de la competició esportiva i de la finalitat del rendiment tècnic que imposa, proposant una expressió salvatge, espontània i lúdica del cos i més exactament de les pulsacions sexuals per tal que siguin alliberades.

L'examen i la confrontació d'aquestes

tres tendències principals, ens condueix a afirmar que, la major part de les mutacions actuals de l'Educació Física són el resultat d'un desig de "cientificitat" el qual no ha estat mai objecte de la menor temptativa de legitimització epistemològica.

La concepció epistemològica

L'epistemologia és sinònim de coneixement, de saber científic, prové del grec episteme. Al·ludeix en general a un tipus de saber, que al seu torn, presuposa una certa idea de la realitat. En la filosofia presocràtica s'estableix una distinció estricta entre el coneixement, la saviesa, la ciència i el coneixement dels sentits, les percepcions, les opi-

nions basades en l'experiència. El coneixement científic i la saviesa són superiors perquè capten la veritat, l'ésser, el comú, la dimensió unificada de la realitat.

A Plató, l'epistemologia encara estava lligada en moltes ocasions al sentit tècnic, fins i tot Aristòtil tindrà com a punt de partida per determinar què sigui "ciència", el món pràctic de les tècniques i les arts, començant per la determinació essencial de la ciència pràctica per aconseguir el concepte general de ciència i amb ell definir també la ciència teòrica.

Un dels elements del coneixement científic, juntament amb els axiomes i les hipòtesis, són les definicions, però malgrat la importància d'aquests elements, el que configura el model de l'epistemologia és la seva pretensió d'oferir un coneixement que assoleixi el nivell de fonament, per tant cada ciència té principis, definicions i hipòtesis pròpies, determinant el seu àmbit objectiu.

La ciència necessita proposicions primeres i veritables, pressupostos de tota demostració, condicions sense les quals no és possible el coneixement. Així doncs, donat que no tot saber pot ser demostrat, s'exigeix un coneixement no demostrat; el coneixement dels principis.

M. Foucault ha anomenat episteme i també "camp epistemològic", a l'estructura subjacent i, amb això, inconscient, que delimita el camp del coneixement, el modes com els objectes són percebuts, agrupats i definits.

L'experiència d'aquests darrers anys sembla indicar que les ciències consagrades com a tals, davant el conjunt de canvis produïts en "els sabers", han tendit, sobretot, a demostrar el seu "rang" a través de la seva pròpia epistemologia, sense disposar, en molts casos, dels instruments adequats per trobar solucions reals i eficaces que delimiten les fronteres entre ciència i disciplina.

Si anteriorment hem emmarcat, a través de l'epistemologia, els elements que són necessaris perquè una disciplina pugui ser considerada ciència, no per això hem resolt el problema que aquesta tingui "status" de ciència. Així com Sartre opinava que l'infern són els altres, hi ha una tendència entre les "ciències" consagrades com a tals a considerar la resta com a disciplines.

La dispersió epistemològica a l'Educació Física. Una dinàmica perillosa

El conflicte conceptual entre la concepció epistemològica de l'Educació Física de Georges Vigarello i la de Pierre Parlebas té un element de divisió evident.

Mentre que Vigarello s'interroga sobre l'origen i legitimitat dels "sabers" en Educació Física, Parlebas parla de l'especificitat i la pertinença de la conducta motriu com objecte específic de l'Educació Física.

El primer que sobta és l'important paper que juga, en la concepció de Vigarello, la relació existent entre "les ciències socials" i l'Educació Física, mentre que Parlebas ens parla del estatus científic de l'Educació Física. El primer legitima l'Educació Física com una juxtaposició d'anatomia, fisiologia, psicologia, sociologia, tècniques esportives i pràctiques sobre el terreny. El segon, en parlar de les conductes motrius com objecte propi de l'Educació Física, el que fa és delimitar el camp d'aquesta.

La construcció d'una ciència

La indefinició de l'objecte, és el principal problema amb el que s'enfronta l'Educació Física. Aquesta afirmació fa que la màxima preocupació sigui l'elaboració d'una epistemologia genètica de l'Educació Física.²

Però vegem primerament què s'entén per epistemologia genètica. Terme in-

roduït per J. Piaget per a designar aquella teoria que estudia el coneixement com una construcció contínua, analitzant la seva evolució des dels nivells més elementals fins els estadis superiors, arribant finalment al coneixement científic.

Piaget proposa dos tipus de mètodes; l'històric-crític, que estableix filiacions i descobreix connexions —mètode similar al de l'anatomia comparada i el psicogenètic pròpiament dit, que és una mena d'embríologia mental. Els dos tipus de mètodes són igualment indispensables per a l'epistemologia genètica. Ara bé, aquesta pot ser —com la teoria de la relativitat— "especial" i "generalitzada". És especial quan es recolza en "un sistema de referència constituït per l'estat del saber admès en el moment considerat"; és generalitzada quan "el sistema de referència es troba ell mateix englobat en el procés genètic o històric que es tracta d'estudiar". L'epistemologia genètica de Piaget, s'oposa a considerar el subjecte o l'objecte com autònoms o existents per si mateixos, i posa en relleu que subjecte i objecte només poden ser considerats dintre del procés de creixement dels coneixements.

Exposat, en trets generals, el que és l'epistemologia genètica, passarem a continuació a desenvolupar els fonaments del que seria una epistemologia genètica de l'Educació Física, per a això ens basarem en la concepció parlebasiana, que fa de la conducta motriu l'objecte de l'Educació Física, però vegem què és el que entén Parlebas per *conducta motriu*.

"Organització significant del comportament motor."³

La Conducta motriu és el comportament motor en tant que és portador de significació.

La seva delimitació ve donada per l'organització significant de les accions i reaccions d'una persona en acció, la pertinença⁴ d'expressió de la qual és de naturalesa motriu.

Una conducta motriu només pot ser observada indirectament; es manifesta per un comportament motor on les dades observables són investides d'un sentit, viscut de forma conscient o inconscient per la persona que actua. Quan es filma, per exemple, a un jugador de volei, s'enregistra la seva immobilitat, els seus desplaçaments, els seus salts, els seus tocs de pilota, en definitiva, els seus comportaments motors; es parla de conducta motriu quan es considera en conjunt, la globalitat d'aquestes manifestacions objectives, la significació de la vivència a la que està directament associada (intenció, percepció, imatge mental, projecte, motivació, desig, frustració...).

La conducta motriu no es pot reduir a una seqüència de manifestacions observables ni a una pura consciència destacada dels fets. Respon a la totalitat de la persona que actua, a la síntesi unitària de l'acció significant. Aquesta doble perspectiva jugant el punt de vista de l'observació exterior (el comportament observable) i el punt de vista de la significació interior (la vivència corporal; percepció, imatge mental, anticipació,⁵ emoció...) permet a la noció de conducta motriu jugar a un rol focal en Educació Física".

L'Educació Física i l'elaboració de la seva pròpia especificitat

L'Educació Física és una ciència a tots els efectes; així ho demostra l'abandó progressiu de la intuïció, per donar pas a mètodes i conceptes experimentals i científics. Però, l'Educació Física en disposar d'uns elements marcadament diferencials, la deixen al marge de la columna vertebral del saber científic que és el que en definitiva legitima.

La qüestió essencial és saber si les ciències han aportat concepcions noves al contingut mateix de l'Educació Física. La motricitat es nucleja a l'entorn de

conceptes que han transformat el coneixement al mateix temps que han obert nous camps d'aquest.

La concepció mateixa del moviment i el seu rol ha canviat, provocant una transformació de les pràctiques així com dels projectes.

En aquesta situació convé precisar les fases en les que s'elabora l'especificitat en Educació Física.

1. El moviment corporal no ha d'aparèixer més com una mecànica al servei d'una intenció, sinó com un comportament complex, indissociable de múltiples referències, alhora abstracte i concret. Esperar una pilota llançada amb violència suposa una avaluació on es té en compte la trajectòria, la velocitat, el desplaçament del cos, és la posta en joc d'una autèntica geometria pràctica. Es reté del moviment el conjunt de problemes que li creen al subjecte, el conjunt de reaccions que evidencien una intel·ligència pràctica. La psicologia piagetiana assenyalava que les operacions mentals inicials neixen de la interiorització d'aquests complexos motors, això evidencia la importància que té una "pedagogia motriu" en els primers anys de la infantesa.

La coordinació de les accions i l'exercici de l'abstracció d'un subjecte, marcaran la via als aprenentatges lògics: la motricitat es converteix en un suport que contribueix a la construcció de l'espai mental. Després que el nen s'hagi enfrontat a situacions motrius preparades que se li proposa de raonar, analitzar els seus desplaçaments, transformar-los en dibuixos, esquemes o símbols. Aquesta acció pedagògica es justifica en els primers anys de primària abans que les estructures intel·lectuals s'instal·lin i es consolidin; però sense cap mena de dubte, obre vies inateses a l'Educació Física i patentitza la seva especificitat.

2. La dimensió no tècnica del moviment ens obre nous camps. L'expressió

corporal dona vida a un cos sotmès a aprenentatges i estereotips gestuals.

3. Una visió nova d'implicació motriu és la que reclama un equip de joc. Parlebas diferencia els tipus de relacions que s'efectuen en els equips on el joc respon a organitzacions espacials diverses. La hipòtesi és que existeix una correspondència entre l'estatus de les comunicacions i l'estructura de les relacions socio-afectives.

L'equip crearà una dinàmica original on la participació motriu no serà relegada. L'estudi de les xarxes de comunicació i de contra-comunicació haurà d'evidenciar els jocs més prometedors per la riquesa de relacions que ofereixen. L'estudi de les xarxes i els intercanvis orienta la pedagogia de la comunicació cap als jocs, fent més objectives les relacions autèntiques entre els jugadors.

A través d'aquests exemples, hem pretès mostrar que l'Educació Física emprèn avui vies racionals i científiques que, fent desaparèixer els buits del passat, perfilen la seva pròpia especificitat.

Notas:

1. G. Rioux, G.; Chappuis, R.: *Les bases psychopédagogiques de l'éducation corporelle*. Vrin, París, 1968.
2. P. Parlebas.: "Pour une épistémologie de l'éducation physique". *Revue EPS*, Nos. 107-108, Juliol-Març, 1971.
3. Conjunt de manifestacions motrius observables d'un individu en acció. El comportament motor es defineix pel que es percep de l'exterior.
4. Propietat d'una posició teòrica caracteritzada per l'adopció d'un punt de vista distintiu que la diferencia de les altres.
5. Conducta motriu d'un practicant que, en el desenvolupament espacial i temporal de la seva intervenció, té en compte, de forma activa, l'evolució potencial de la situació amb la finalitat de preparar-se per actuar en les millors condicions possibles.

BIBLIOGRAFIA

- BAUMGARTNER, H.M.: "Ciencia", en *concepts fonamentals de filosofia*. Heder, Barcelona, 1977.
- FOULCAULT, M.: *La arqueología del saber*. Siglo XXI, Mexico, 1970. Surveiller et punir. P.U.F., Paris, 1975.
- CUBELLS, F.: *Los filósofos presocráticos*. Facultat de teologia, Valencia, 1979.
- VIANO, C.A.: *La evolución de la dialéctica*. Martínez Roca, Barcelona, 1971.
- PIAGET, J.: *L'épistémologie génétique*. P.U.F., Paris, 1970.
- PIAGET, J.; INHELDER, B.: *Le développement de la notion de temps chez l'enfant*. P.U.F., Paris, 1946.
- ULMANN, J.: *De la gymnastique au sport moderne*. Vrin, 2ª edic., Paris, 1978.
- PICQ.; VAYER.: *Education psychomotrice*. Doin, Paris, 1970. Possibilités et limites de la rééducation psychomotrice appliquée à des fins rééducative. EPS, N° 85 y 86.
- Le BOULCH, J.: "Vers une science du mouvement humain". EPS, 1971, pp. 264-265.
- PARLEBAS, P.: "L'éducation physique en miettes". EPS, N° 85, 86, 87, 88.
- "Jeux sportifs et réseaux de communication motrice". EPS, N° 112.
- "Pour une épistémologie de l'éducation physique". EPS, N° 107-108.
- Contribution à un lexique commenté en science de l'action motrice*. INSEP, Paris, 1981.
- Eléments de sociologie du sport. P.U.F., Paris, 1986.
- PUJADE-RENAUD, C.: *Expression Corporelle et investigations théoriques*. Thérapie psychomotrice, N° 15.
- VIGARELLO, G.: *Une épistémologi... c'est à dire....* EPS, N° 151.
- Le Corps Redressé*. Jean-Pierre Delarge, Paris, 1978.
- DURING, B.: *La crise des pédagogies corporelles*. Scarabé, Paris, 1981.
- VVAA: "L'éducation physique". Esprit, N° 446, Paris, Mayo, 1975.
- VVAA: "Le corps... entre illusions et savoirs". Esprit, N° 62, Paris, Febrero, 1982.
-